

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére.

46.)

Kijön minden szombat.

(Január' 10-kén, 1835.)

Betlen Gábor.

A' tizenhetedik század egyik vala a' legmozgékonyabbak 's legszomorúbbak közül hazánk' történetében. Az ebben foglalkozó esetek több ízben egészen más alakbaöntéssel fenyegették a' hazát, mert az öszves országra 's mind azon érdekekre kiterjedtek, melyektől az ember' physikai, statuspolgári és vallási lételefügg. A' zúrzaravos korral több jeles emberek is léptek a' színre. A' trónon, a' cabinetben, a' táborban, az egyházban, mindenütt oly erő' kifejlése látszik, milyen az előtt és azután sem oly közönségesen, sem oly tartósan soha sem; különösen az által tűnván ki, hogy minden egyes embert kiragadván esendes 's boldog házi köréből, a' nyilvános életbe húza.

Azon fáradságtalan lelkiük közt, kiket a' sors szerencsétlen szerepek' vitelére előszólíta, nem viszályos Betlen Gábor homályban. Mint erdélyi fejedelem egy kis országnak ura, melyet a' török' nyomorgatási által kicsigázva és pusztítva, belső egyenetlenség miatt elmarczongolva talált, nagy dicsőségrevágyása ellentétegyülés és engedés, 's a' körülmények' okos használata által nem csak meg tudá az egyensúlyt tartani, nem csak hírt szerzett nevének, hanem ahoz félelmet is ragasztott, annyira, hogy a' sokkal nagyobb országok szövetséges vagy ellenséges behatását egyvérüleg nem tekinthették. Két nagy hatalom, a' török és ausztriai magyar közt 16 esztendeig tartá magát a' trónon, 's ugy hala meg, mint korának egyik leghatalmasabb és gazdagabb fejedelme.

Nemzetségének törzsökajja sz. István' testvérjének Saroltának és második férjének dédnokája vala, kinek két fija Olivár és Péter, két ágazatra osztá a' Betleni nemzetséget, ez

az Iktari, amaz [a' Betleni Betlenek' törzsökévé lévén a' 15-dik század' első éveiben. Az Iktariak közül született Gábor, *Farkasnak* fija, 's *Bátory Gábor'* megöletése után, october' 23. 1613 a' kolosvári gyűlésen választatott fejedelemmé. A' szászok' támadását elnyomta, 's a' nyughatatlan *Géczy Andrást* kivégeztetvén, esendet állított az országban. 1615 egyezésre lépett *Mátyás* császárral Nagyszombatban; maga részéről a' bécsi békekötéshez hozzá állván 's a' Magyarország- és ausztriai tartományokbeli ellenségeskedésről lemondván.

Minthogy első nejének *Károlyi Susánnának* halálával özvegységre jutott Betlen, megkérette 1625 II Ferdinánd' ifjabbik leányát, *Caeciliát*, szoros frigyét ajánlván az ausztriai háznak; de megtagadó választ kapván, 1626 elvette *Brandenburgi Katalint*, mely fejedelmi házzal összekötése harmadszor is belevonta őt a' 30 esztendőös háboruba.

Januáriusban 1629 betegségbe esett, de azt fel sem vette, míg nem vizi betegségbe ment által, és különben erős, 42 ütközetben minden háborui nyomorusághoz megszokott 's elkeményült testét lassanként annyira gyengíté, hogy a' legkisebb erőködés is nehezen esett neki. Most már nem táplálhatta magát a' felgyógyulás' reményével, hozzá látott tehát a' végrendeletétételhez. Két házasságából gyermeke nem maradván, második nejének biztosítá a' fejedelemséget, hogy egy új fejedelm' választásánál történendő pártszakadásokat megelőzze; neje mellé István öccsét rendelvén gubernatornak. Azután testamentomát tevé meg, melly szerfelett érdekes maradvány, minthogy utmutatásokat ad benne, az akkori körülményhez képest, Erdély' igazgatására; pedig egy hadvezérnek, statusnoknak, és jeles uralkodónak, ki keleti Európában politikai fontosságra tudta emelni maroknyi országát, nézetei való-

ban figyelmet érdemelnek. Kitészik ezen testamentomból az is, mily temérdek gazdagsággal birt Betlen. Meghalt november 15. 1629.

Míg élt, a' tudomány' gyarapítása 's terjesztése fő gondjai közé tartozott. Gyulafejérváron gymnasiumot állított, melly később Nagyenyedre tétetett által. Vallásbeli buzgóságának tanuja a' reformatusok' zsolttárában azon általa szerzett ének, melly így kezdődik: „*Gyakorta való buzgó könyörgést kíván az Isten.*“ A' szent irást huszonhatszor olvasta által, 's azt még az ütközetben sem hagyá el magától.

Szekerezés Hollandiában.

Ez a' csudálatos szekér, mellyet az olvasó képünkön lát, koránt sem a' képzelet' találmánya, hanem valóban létezett, sőt létez ma is, és ugyan *Hollandiában*. Minden bizonynal nagyon különbözik ez a' mi könnyü, ékes, kerekéken nyugvó 's most már csaknem általában rugótollakon függő kocsinktól; és csakugyan nem látja át az ember, miért hurezoltatják magokat a' gazdag, mivel't hollandusok, kik a' fényüzést' és kényelmet oly nagyon szeretik, otromba, szántalpra alkalmazott kocsiládában; vonczoltatják pedig csak, mert azon szántalpok, némelly apró czifraságot kivéven, nagyon hasonlítanak a' közönséges szánkákéihoz. Rázás ugyan nem igen nagy lehet rajta, kivált sima 's egyenes földön, hanem a' gyorsaság lehetetlen haladásában. Az ilyen koesi' vonczolására, melyet hajdan a' gazdagabbak 's előkelőbbek is használtak, rendesen egyetlen egy erős és zömök ló fogatik be, úgy mint képünkön látszik; a' kocsisnak szinte nem igen kényelmes helyzete, mert a' nehéz kocsin az ő számára nem gondoskodtak ülésről, azért gyalogolnia kell utána mint a' csikónak, kezében tartván a' gyepőt, és már csak ez a' körülmény is akadályozza a' gyors haladást. Oka annak, hogy ez az alkalmatlan műszer oly nagy divatban volt, az vala, hogy a' ki kereket akart kocsijában tartani, a' kormánytól kellett engedelmet nyernie, ez pedig csak kevés nagyrangu személyeknek adatott. De már *Marschall* azt mondja utazásaiiban: „Amsterdamban is felhagytak valahára a'

hajdani szigorúsággal, hogy csupán szántalpos kocsit engedjenek az alnépnek. Az csakugyan igaz, hogy a' kerekcs kocsik igen nagy adó alatt vannak, de mind a' mellett még is inkább divatba jönnek a' fényüzés' gyarapodásával, 's minél inkább nagyobbítatik az adó, annál inkább szaporodik a' kerekcs koesi.“

T ö m l ő c z ö k.

(Vége.)

Az 1817 alpolt britt tömlöcztársaság' előhaladása után 1819 az orosz, 1820 a' francia, 1823 a' németalföldi, 1826. az éjszakamerikai, 1827. a' rhénus vestpháliai, 1828. a' porosz birodalmi keleti tartományokban, és nem sokára azután a' weimári, württembergi, badeni és nassauiban hasonlóképződtek, mellyek közül az utolsó ezen országnak oly becsülete-re való sebességgel terjedt el, hogy már csaknem minden 400 lakosra egy társaságbeli tag számláltatik. Ezen társaságoknak tudósításai, melyek közül eddig az angol nyelvezet, az éjszakamerikai ötöt, a' németalföldi, rhénus-westpháliai és orosz négyet, a' weimári kettőt, a' porosz és nassau egyet, tett közzé, több megjelent munkákat neveznek eddig még fiatal tudományáról a' tömlöczizméretnek.

Vizsgáljuk meg még a' tömlöczök' állapotját Európa' különböző tartományaiban. Angolországban az 518 tömlöcz közül, mellyek ezen országban vagynak, 1826. évnek a' végén 122 közt még 32 volt classisra osztás nélkül, 30 háló szobával minden egyes fogolyra, 31 minden dolog nélkül, 's egy esztendővel később még 29 tömlöczben voltak örjültek, melly rossz lét, mint a' classisra osztás' hiánya, Peclnek dícséretes fáradozásai daczára is, fájdalmasan érzetik. De a' londoni tömlöczök, Milbankot, mellyben valami 600 vétkes van, kivéven, a' legrosszabbakhoz tartoznak. Jöllehet az 1823. és 1824. évi törvények szerint minden fogházban legalább 10 classisra osztásnak kellene történnie, mindazáltal az újabb időkben is igen sok volt még a' raboknak minden elosztása nélkül. 22 grófsági tömlöczben kevesebb volt 10 elosztásnál. Az angol tömlöcztársaság' legújab-

bi hiráda szerint 1832. 136 tömlőcz közül csak 36-nak volt annyi kamarája, hogy minden rab külön zárattathatott éjszakára; 40-ben változott a' mindenik háló hézagban találtó foglyok' száma 3 és 6 közt; 10 tömlőczben 220 háló szobával, egyszerre 2100 ember volt éjszakánként 's némely nagyobb intézetekben 15—30 vétkes vala egy hálószobában. A' dolgozó órák' szama nyárban 7—11, téiben 5 és 7. közt vala. Skótzsiában, a' glasgowi igen jó tömlőczöt kivévén, melly nagyobb részént a' sugárterv után építettett, és egy részben kivévén a' két edinburghi tömlőczöt is, a' többiek igen rossz karban vagynak, de hiányaik kevésbé éreztetnek, minthogy a' rabok' száma nagyon csekély. Irlandban jótékonyul hatott a' generalinspectio' helyes tömlőczzi elrendelése, azért néhány év óta a' legörvendetesb előhaladás véteit itt észre a' tömlőcz' miségében. A' 40 grófságbeli tömlőcz közül 9 a' sugárterv szerint, 6 pedig a' félkör forma terv szerint egészen újont építettett. Az apróbb dolgozó házak közül csak kevés volt elég a' törvényes classisra osztásra. Sok fenytő házban dolog nélkül voltak a' rabok. Dublin' tömlőczei, a' kormánytól építettett jobbitóházat kivévén, igen rosszak voltak, minthogy a' városi hatóságok, mint Angliában is történik, kevésbé voltak jobbitásra hajlandók. Franciaországban, hol 4 gályaudvar, 14 jobbitóház és 371 árestomház van, 1817 — 31-ig 32 milliom frank fordítottatott a' tömlőczök' építésére, nagyobbítására és jobbitására. De még is sok vala a' törvényes, tökéletesnek épen nem nevezhető classisraosztás nélkül 's örjültek levének benne, valamint visszaesettek is, kik a' tömlőczök' rossz felosztása miatt hihetetlen módon szaporodtak, leginkább Párisban és annak közelében, fonák viszonyban fogyván a' bűnnek és romlottságnak ezen főszékétől való távolsággal. Németalföldön, mind a' délin mind az éjszakin, jól el voltak a' tömlőczök rendelve, és szüntelenül tökélyesítetttek. Helvetziában az egyes Cantonok között Uri egészen fenytő tömlőcz nélkül van. Baselben és Solothurnban jól el voltak rendelve az intézetek. Bernben ujonnan épült, de tökéletlen terv után alapított tömlőcz vala. Ugyan azt lelete mondani Lausanneban a' waadtlandira; de példás a' már említett, sugárterv után épített jobbitó

ház Genfben. Ausztriában II Józseftől óta sok rend, foglalatoskodtatás, tisztaság és fenyték hozatott be a' tömlőczintézetekbe. Poroszországban, kivált mióta a' belső dolgok és politia' ministeriuma báró *Brenn'* vezérlése alatt áll, szüntelenül dolgoztatik a' büntető intézetek' jobbitásán és szélesítésén, 's a' birodalom' keleti, közép, és nyugoti tartományainak számára már czélba is vétetett három nagy jobbitó ház a' sugárterv szerint, valamint a' báró *Altenstein* alatt álló papi, tanítói és orvosi ügyek' ministeriumának felvigyázása alatt több mint husz intézet állott fel, többnyire önkénytes ajánlásokból, fiatal vétkesek' számára. Bavariában a' müncheni büntető intézetek a' jobbakhhoz tartoznak, mint szinte a' plassenburgiak is *Stuhlmüller'* vezérlése alatt. Würtembergában általánosan jól el vannak intézve a' tömlőczök és egy különös fenytő intézeti biztosság alá bizattak; ezen országban számos nevelőház is van ifju vétkeseknek. Badenben a' freiburgi büntető-intézet méltán a' jobbakk közé számlálthatatik. Nassauban a' *Lindpaintner'* vezérlése alatt álló büntető intézetek Erbachban és Dietzben egy oly kis országra nézve mintaképen vagynak elintézve. A' ménusi Frankfurt hasonlólul jól rendelt fenytőházat állított az utóbbi években, mint Brema egy dolgozó-házat és Hamburg egy árestomtömlőczöt. Szászországban a' waldheimi büntető intézet némüképen megjobbitatott az újabb időkben; Gotha herczegségben pedig *Eberhard'* vezérlése alatt a' koburgi és gothai fenyték-házakra nézve sok javítás történt. A' hamelni fenytőháznak *Domaierben* derék felügyelője van. Meklenburg-Schwerinben új büntető intézet' állítása vétetett czélba. Dániában és Svédországban, de kivált Norvégiában, nem maradtak sikeretlenül a' tömlőczjavítás' új előlépései. Oroszországban sok jó vétetett az ottani tömlőcztársaság' munkássága által, 's mint mondatik, Moszkóban megjavított tervek szerint épített tömlőcz van. Lengyelországban gróf *Skarbeknek* munkássága, ki ezen czélből több utazást teve, a' tömlőczökre is kiterjeszkedvén, a' legújabb történetek' háborítása nélkül hihetőleg sokra ment volna.

Nálunk, mint elsőbb számainkban említők, több vármegyék szép példával mentek elő ezen tekintetben is — vajha minél előbb egészen czél-

irányos elintézésével dicsekedhetnénk minden tömlöczeinknek!!

A' szabadító juhász kutya.

A' juhász kutya, bár vad külseje legyen is, türelmes, állhatatos, bátor és hű; szolgálatjának teljesítésében elővigyázó; ösztöne élesebb mint a' másféle kutyáké, 's ettől hajtva oly hűséggel őrzi a' nyáját, mint vigyázósággal; fáradhatatlan figyelme bámulásra indít, mert gazdája mindent rábizván, békével nyugathat le; és még a' házra, 's annak minden tagjára is kiterjeszti szorgos vigyázását; mit a' következő példa eléggé bizonyít.

Skótzsiának szoros völgyeit a' *Grampian* hegységben leginkább pásztorok lakják. Minden pászornak bizonyos határa vagyon ezen sivatagságban úgy kiterjedve, hogy nyáját lehetetlen szemével ellátnia. Mindennap bejárja tehát kis tartományát, hogy kutyája' segítségével a' talán eltévedt juhot felkeresse. Egy ilyen kirándulásra magával vivé egykor egy juhász három esztendő s fiját, mert az ottani felföldiek korán szoktatják gyermekeiket az éghajlat' szigorúságához. Miután jó távolra haladt a' juhász kutyája' kíséretében egy magas hegyre mászott fel, hogy onnan messzire szétnézhessen. Mint-hogy pedig oda felmászni nagyon bajos lett volna a' gyermeknek, bátorságos helyen hagyá, erősen rá parancsolva, hogy azon helyről el ne távozzék, míg ő visszajön. De alig ért fel a' hegytetőre, midőn a' láthatárt egyszerre igen vastag köd homályosítá el, 's minden tárgyat eltakarta. Az aggóató atya tüstént visszasietett gyermekehez; de a' rendkívüli setéség 's ön megütközése eltévesztetéék vele az utat. Több órai sikertelen keresés után a' veszedelmes mocsárok és vizesések közt meglepé az éj. Mindig tébolyogva utoljára kiért a' ködből 's a' holdvilágon észre vév, hogy völgyébe juta. A' keresést éjente megújítani lehetetlen volt; de mi-helyt reggellett több szomszédaitól kísértetve ismét kisetett, egész nap futkostak a' hegyek közt minden völgyet minden barlangot bekeresgettek, de mind hiában. Az alatt visszatért a' kutya, 's miután kenyeret kapott, elszaladt és oda maradt. Napról napra hasztalanul bolyongott az atya, sem ő, sem a' több pásztorok nem lelék a' gyermeket; a' vize-

sések' zuhogásánál, vagy az elszéledt nyáj bégetésénél egyebet nem hallott a' hallgatódzó atyának füle. Mikor azonban estve haza tért, megtudá, hogy a' kutya otthon volt, kenyeret kapott és elment. Ezen különös történet felölték neki, otthon maradt 's midőn a' kutya haza került és kenyerével ujjal elfutott, nyomában mene. A' hű kutya egy vad zuhogásu vizesés felé vette útját, nem messze azon helytől, hol a' juhász gyermekét hagyá. A' hely borzasztó vala. A' sziklák meredeken nyulván magasra, felül csaknem összenöttek 's rémületes örvényt képeztek. Késedelem nélkül sietett a' kutya egyik iszonyu meredekségü sziklán lefelé egy barlangba. A' juhász nagy bajjal mehetett utána, de belépván mily nagy vala meglepetése, itt látván kis fiját azon kenyeret fogyasztva, mellyet a' kutya hozott; míg a' hű állat nyugodtan áll mellette, a' legnagyobb tetszéssel nézván gyám-nokát. A' helyzetből 's a' gyermek' önvallo-másából kisült, hogy ő ezen örvény' szélére jött és innen vagy leesett vagy lemászott a' barlangba, mellyet szerencsére a' folyamtól félvén el nem hagyott. A' kutya kiszagolá a' helyet, 's az által, hogy a' táplálatot magától megvonta, megtartá a' gyermeket az éhen halástól. Ugy látszott sem nappal sem éjjel el nem hagyta a' fut, csak mikor kenyérért futott, akkor is sebes futással láttatott jönni és visszamenni.

Themse - Tunnel.

(Befejezés.)

Januárius' 14-től 1827, aprilis' 14-éig gyakran oly parázs volt az alj, hogy a' kiásott helyeken a' folyamnak friss üledéke találtatott, és noha rendszeren elég víz tódult be, épen ezen időszakban hetenként 14 lábba, néha pedig egy nap 3 lábba is előre vitetett a' paizs. Minthogy a' kiüregített földben oly sok folyadékony alj vala, megvizsgálá az építőmester a' Themse' ágya' fenekét egy buvárharangal aprilis' 22-kén. Szándékosan a' folyam' fenekén hagyott egy lapátot és kalapácsot, 's második leszálltakor már azokat meg nem lelé. Több helyen felfedezé okát, miért szivárog le a' víz a' mélybe, 's el is háritá azt, zsákokban vagy kosarakban agyagot eresztvén le az olyan helyekre. Mindazáltal május' 12. a' paizsnek több kamaráit, ki-

Bethlen Gábor

Hollandi Hoersizis.

vált a' felsőbbeket, betölté a' parázs föld; de egy hirtelen mozdítás és egyik munkásnak rettenhetlensége által ismét megkeményített a' földterület, 's a' munka tovább folytatott. Egyik közép rámának tovább taszításakor megtaláltott a' lapát és kalapács, melyet az építömester a' fenéken hagyott volt, 's így ezek legalább 18 lábbal süllyedtek mélyebbre.

A' réteg' porhanyóssága' ellenére is tovább vitethetett a' paizs apródonként egy fedőlék alatt, mely keményebb volt a' rétegnél, midőn néhány hajó épen a' Tunnel' legmagasabb része felett hánnya ki vasmacskáit, noha azon helyen soha sem állott hajó, mióta a' kirakóhely megvan. A' vasmacskán álló hajók által képzett megrekesztése a' folyamnak azt következteté, hogy az a' föld, mely a' puhább aljra hatni meggátlá a' hajót, elmosatott. A' Themse' vize mostan tört által először átlátszó lepel formában a' paizs és kőfal közt. Minden iparkodás hasztalan vala ezen betörés' megakadályoztatására.

Midőn a' nyílás buvárharanggal megvizsgálatott, kisült, hogy a' falban semmi kár nem történt, 's a' paizs sem látszott helyéből elmozdítva. Tüstént a' kijobbitáshoz fogtak, 3000 tonna agyag: mogyoró vesszőből fonott négy-szegű kosarakban, 's egyéb föld hánnyatott a' 38 lábnaál mélyebb torkulatba. Mikor ez a' szerencsétlenség történt, több száz javallatot kaptak az igazgatók és építömester a' lyuk' betömésére, de mint célíránytalan, mindenik félre vettett.

Junius' 21-kén annyira szabad volt a' Tunnel' minden víztől, hogy ismét belé lehetett menni 's augustus' közepén minden benyomult tisztátalanságtól menté tétetett; a' fal ugyan egészen sértetlen vala, de a' megüledett uj fenék miatt, mely a' viz' sulya által sokkal nehezebbé lön, kicsavarodtak a' felső rámák, mivel az azokat öszveköttő láncz megtárgult. Semmi sem adhat helyesebb ideát a' berohanó viz' hatalmáról, mint a' boltozat' belsejének állapotja. A' fal csak félvastagságu lett, mintha apró álgyugolyókkal lövetetett volna széljel. Hol az alap legvastagabb volt, üreg támadott, mintha egy nagy bomba üregítette volna ki. Néhány darab nehéz öntött vas, mely a' paizson vala, nem találtott előbb, de utóbb oly mélyen leletett meg a' fenékben, mintha nehéz sulyokkal veretett

volna le. Az üledék' folytonos nyomásának következésében, még utóbb is néhány törés történt a' rámában, mely mindenkor álgydurranási hangal jelentődék meg. A' dolgozók még nem veszték el fejüket, noha alattok mozgott az alj. A' munka ismét elkezdett és 50 lábbal vite-tett tul az első betörésen; 's jóllehet az annyira megrongált és gyengített paizsal folytatása a' munkának igen sok nehézséggel járt, egy része sem készült a' Tunnelnek erősebben, mint épen ezen 50 lábnyi része.

1828 évi januárius' első napjaiban, mint-hogy a' karácsonyi ünnepek miatt félben hagyatott volt a' munka, megereszkedett az alj, hol a' paizs alatt dolgozni kellett. Főképen januárius' 12. nagy elővigyázatra volt szükség a' nyilvánosság veszedelem' elhárítására. Négy munkást kivéve, kiket az ifjabb Brunel a' munkánál maradásra kiválasztott, mind elküldetett a' többi. Mindent elkövettek a' föld' beomlásának megelőzésére; de minthogy az alj mintegy dagadt, és tovább hömpölygött, utoljára nem lehetett beszakadásának korlátot vetni. Elvégezvén egyik dolgoz a' rábizott munkát, elszaladt, 's mig Brunel utasítást ada a' többieknek, mint szabadítsák magokat, vulkánhoz hasonlag iszonyu durranással beszakadt az alj 's egyszerre minden világ elaludt. Ezen vak setéségben még is eléré Brunel a' torkulatot, de már a' viz ott volt. A' torkulat' hegyénél összegyűlt eleresztett munkások észrevették a' viz' berohanását, melyből még szerencsésen megmenekedett Brunel. De a' három dolgoz nem volt oly szerencsés' mert ezek és még más három, oda veszték a' Tunnelbe; ezen utolsók vigyázatlanságok' 's újságkiváncsiságuk' áldozatai lettek, mert elbocsátattak volt a' munkából, még sem távoztak el.

Jóllehet a' viznek ezen második berohanása' nagyobb hirtelenséggel történt 's rémületesebb volt, ugyanazon módon győzetett meg, mellyel az első. 4000 tonna agyag kellett sűrűn font kosarakban a' rés' betömésére 's uj szakadás megelőzésére. Midőn a' Tunnelbe visszatértek, egészen épen találtott a' falazat 's a' paizs ujjalag hatalmas korlát volt, mellyen a' leeresztett agyagos kosarak az oldalaikból kinyuló pálczáknál fogva megtartózkodtak. Ily körülményekben nem lévén elegendő a' társaság' pénze a' munka' tovább folytatására, kénytelenek lő-

nek az igazgatók felhagyni darab ideig vele. A' bolhajtás' kimenetele befalaztatott tehát, hogy alkalomkor megnyitathassék. Ekkor több javallatok tétettek az igazgatóknak a' munka' végrehajtására, de egyik sem találtatott kivihetőnek. Akármily szerencsétlen volt is a' viznek kétszeri berohanása, annyit legalább megmutatott most a' tapasztalás, hogy lehetséges, mit előbb a' bányászok tagadtak, az általában porhanyós, épen nem vizes aljban, vizvezető csatornát huzhatni akármily hosszúságra, és az oly tartós boltozat, mint a' Tunnel, az ugy nevezett győzhetetlen akadályok ellen is kivihető.

Ha eddig az említett nehézségek alatt még nem merészelt földalatti építés, csaknem félig végrehajtott, bizvást feltehetni, hogy az eddig nyert tapasztalások és segédeszközök' erejével a' még be nem végzett másik fél is további megszakadás nélkül kevesebb költséggel, mint eddig, szerencsésen végrehajtatik. Hihető lehet azért a' Tunnelnek a' tulpartig folytathatása, de mind a' mellett nem épen oly bizonyos, mint a' vállalkozók a' parlamentnek és publicumnak új segedelem-nyerés' reményében előadák. A' földalatti bányászatra nézve nagyon oktató lenne, ha a' Tunnel a' tulpartig vitethetnék. Igen nagy könnyelműségét mutatja Brunelnek, hogy oly sokáig meg nem vizsgálta a' Themse' ágyának tulajdonságát a' buvárharang' segítségével; és hogy a' veszedelmes helyeket agyagföldel előre be nem hintette; de még akkor is fenyeget a' veszély, ha csak egészen meg nem tiltatik a' hajóknak horgonyt vetni a' Tunnel' boltozatja felett. Mert először a' horgony sok földet felszakít, azután a' megterhelt nehéz hajó nagy nyomást okoz maga alatt a' kevés vizen, melly a' boltozatra súlyosodik. Azt is elgondolhatni, hogy ha igen sok agyaghoriték halmoztatik fel, a' folyam' ágya megszorítatik, minthogy az gátot képez a' viz alatt. A' néhány napok után jókora mélységben talált kalapács és lapát mutatja mellesleg, mily mélyen süllyedhetek némelly érczek és csontok a' föld' kebelébe ezredek óta.

A' Tunnelnek még el nem végzett felére nézve nagyobb nehézségek jöhetnek elő mint eddig. Igaz ugyan, hogy ez nem hihető, de még is nem lehetetlen és szembetűnő, hogy a' Tunnel' eddigi költségét nem tudhatni. Egyéb-

íránt ugy látszik, az első aláírásban nem igen sok személy vett részt, kik tehát azóta nagy summákat áldoztak; a' publicumnak is az a' vélekedésc, hogy a' bevégzés után kevesebb leend a' haszon mint reményltetett. Nehezen is fog hasonló mély Tunnel ezután kezdetni, hanem helyette az olcsóbb függő hid fog választatni, ha csak különösen kedvező körülmények nem javallanak Tunnelt. Ugy látszik, szükségesebb a' Tunnel' alapjának egyenlő boltozat, mint felső részének, hogy alvizek által el ne rontathassék. 1828 óta későbbi dagályok épen semmit sem ártottak a' Tunnelnek.

Abyssiniai vendégségek.

Azt beszéli Bruce abyssiniai tudósításában, hogy azon országban gyakran nagy társaságok gyülekeznek össze mind a' két nemből mind városon mind falun, hogy együtt vendégeskedjenek. Egy nagy szoba' közepén áll egy hosszú, mind két oldalról lőczákkal végig rakott asztal, mellyeknek használatát *Habesbe* a' portugálok vitték be; falun ellenben csak ökörbőr terítetik asztal gyanánt a' földre. A' szoba' ajtaja' elébe egy tehen vagy bika vezetetik, ha pedig a' társaság igen számos, több is. A' megöletendő állatnak összeköttetnek lábai, 's nyakán egy mély vágás tétetik, a' Móses' törvénye szerint. Egy vagy több személyek neki esnek azután az állatnak, lehuzzák bőrét hátáról egészen oldalcsontjáig, 's akkor elvágják. Hátulsó részéből ekkor nagy darabokat metélnék ki. A' szerencsétlen állat' iszonyu ordítása jel a' kegyetlen vendégeknek asztalhozülésre; tányér helyett mindenik vendégnek kerek lepény tétetik elébe, melly egy kissé vastagabb a' palacsintánál, de két annyi nagyságu. Ez kovásztalan kenyér, könnyű emészthetősü és nem kellemetlen ízű. Három vagy négy ilyen lepény adatik rendesen egy egy vendégnek; ez alatt négy öt más feketébb nemű pogácsa vagy on, mellyhez a' vendégek ujjajkat törlik 's utóbb az inasoknak marad, kik kettesével vagy hármasával hordják be csupasz tenyereiken a' négyszegű sült marhahúst, mellyet a' lepényre tesznek. A' férjfi és nő vendégek egyvelgest ülve, készen tartják késciket, várván a' husda-

rabot, mellyen még a' rostok mozgása 's az élet észrevehető. Habesben egy férjfi sem eszik maga, sem az edelt meg nem illeti, hanem az asszonyok előveszik a' hust, kisujnyi vastagságu hosszakra metélik, azután keresztbe vagdalják mint a' koczkát, 's ekkor a' lepényre teszik, melly borsal és sóval erősen meg van hintve, 's betekergetik. A' férjfi ekkor elteszi kését, mind két kezét szomszédnéja' térdére helyezteti, előre hajlik, fejét lesüti, száját feltátja, a' szép gazdálkodóné pedig az egész darab hust belé tömi, úgy megtelvéen vele a' férjfi' szája, hogy ezen hizlalástól majd megful; de minél nagyobb rangu, annál nagyobb darabot kap szájába, 's finom mívelt embernek tartatik, ha nagyon csámcsogva eszik. Mert a' közmondás azt tartja, hogy csak a' koldus és tolvaj nem eszik darabokat, és csak az nem csámcsog. Mihelyt egy darab elfogyott, mi igen hamar történik, egy más legközelebb ülő szép nyújtja a' második gönyölt, 's ez így megy tovább, míg a' férjfi jól lakik. Az így tápláló két nő iránti hálából, két hasonló göngyölt veszen elő a' férjfi, 's egyszerre mind két asszony felnyitván száját, elfogadják kezéből az edelt. Ekkor egy nagy szaruból iszik a' férjfi, 's ha az asszonyok jól laktak, az egész társaság iszik, tréfa és enyelgés fűszerezvén a' lakomát. Egész idő alatt az ajtó előtt vérzik a' szegény állat; de csak keves vért vesz el, mivel a' hus' kivágásakor a' nagy erekre szorgosan vigyáznak. Végre minden részeit előveszik az állatnak, melly ekkor halálra vérzik, 's mikor a' husevők már nem vagdalhatják késsel a' csontról a' hust, lerágnák mint a' kutyák, saját fogaikkal. A' vendégség' folyamata alatt igen vigak a' vendégek 's mindenféle kicsapongásokat elkövetnek. Bruce még azt is mondja, hogy egy utazó társaság utközben egy tehen' csipejéből egy darab hust vágott, azután bőrét bevarrta 's a' tehenet tovább vitte, hogy más alkalommal ismét vágthasson belőle. Ezen nemzetnek tehát csak az hibázik az arany korból, hogy nem sülvé jár a' szegény marha 's nem kulacsot hord csipején.

Virágot frisen eltartani.

Rövid ideig frisen ellehet a' virágot 's egyéb növényt tartani, ha hűvös helyen, nedves itatópapirosba vagy nyirkos mohba tétetik. Ha a' melegség azon helyen nem igen nagy, feletébb lassan nő a' virág, nem is hervad el oly hamar, mivel nedvéből keves gőzölög el, a' nedvességet pedig, melly körülveszi, magába szívhatja. Kiváltképen sokáig el lehet így tartani, ha virága egy kissé lecsipegettetik. A' lecsipéskor, főképen a' rózsánál, arra kell vigyázni, hogy maga a' virágnövény meg ne nyomassék. Az így letépet rózsá nyirkos mohahal, erősen bekötött üvegben a' pinczébe helyeztetvén, több hónapig is élél. Ha az ember később használni akarja, kiveszi és fris vizbe teszi, hol kevés óra múlva kinyílik. Hervadt virágot is ki lehet virányoztatni tüstént, ha szárának egy harmad része forró vizbe mártatik, mert ebben, mi előtt a' viz meghülne, kinyílik. Azután elvágatik a' szár' vége, és ujlag fris vizbe tétetik a' virág. Jégveremben darab ideig jó állapotban tarthatni a' virágot, kivált ha egyszer'smind a' levegő' hozzájárulása 's megakadályoztatik. Azonkívül 8—10 hónapig is eltart, ha egy ón vagy ezin edény megöltetik vele, 's ez levegőhathatatlanná tétetvén mély kutba eresztetik; üveg 's más edényeke is lehet ugyan erre használni, csak jól bezárrathassanak. A' kutban mind alakját mind szagát megtartja a' virág, nem juthatván hozzá a' levegő, sem a' melegség nem lévén nagy. Továbbá úgy is eltartathatik a' virág: ha a' még ki nem fejlett szár, vagy bimbó levágatik, négy vagy hat hüvelyk hosszáságu szár hagyatván rajta; a' szár' vége szorgosan beragasztatik famézgával, 's összenyomatván egy kissé a' bimbó, homokkal töltött skatulyába tétetik. (A' gyümölcsöt is el lehet így tartani). Ha azután ki akarja az ember a' szálat virágoztatni, kiveszi a' skatulyából, elvágja mézgas végét, vizbe állítja, mellyben egy keves salétromat és sót oszlatott fel; ebben huszonnégy óra alatt egészen kinyílik a' virág a' legfrisebb diszben. Oly testek által, mellyek a' forrást akadályozzák, szinté több virágot ki lehet nyilatni, ugymint rózsát, szekfüt, tulipánt 's a' t. és el is tartani; csakhogy egykissé

még is megváltoznak. Ha eczetes sós vízbe tétetik a' virág, csak le kell róla a' nedvességet csepegtetni és tűzhöz tartani, színét azonnal felveszi. Rózsabimbót gyakran sóval tele edénybe is tesznek, miután a' bimbó szőlőlevelbe tartatott és azután eczettel vagy éretlen szőlőnedvel meglocsolatik. Jól bekötött edényben sokáig eláll a' virág, ha pinczébe tétetik. Használathoz előbb meleg vízbe mártatik 's vagy két óráig benne hagyatik, azután felfujja az ember, hogy kinyílják. Szinte ugy el lehet tartani a' virágot sós pálinka egyvelítékben is.

N a p l ó.

- Januárius' 10-kén 1356. IV *Károly* császár' arany bullája kihirdetetik a' nórimerbergai országgyűlésen — 1814. A' Cadixból Mádridba visszatért Cortes elveti a' mult évi december 13. VII *Ferdinand* és Napoleon közt kötött békét.
- 11-kén 1753 XIV *Benedek* pápával megkötetik a' spanyol concordatum a' papi jószágok iránt a' korona' javára. — 1815 I *Fridrik* württembergi király egy polgári alkotvány' készítésére hívja össze a' rendeket. — 1794. Meghal *Forster György* a' föld körülhajózó 's utazásiró.
- 12-kén 1806 Napoleon értesíti a' franciaia Senatust, hogy *Eugen* princzet (*Beauharnais*) olaszországi vice királyt, fjának fogadta. — 1811. A' franciaia nyelv hivatalos nyelvnek fogadtatik el *Westphaliában* minden köz hivataloknál. 1814 *Lousiana* eladatik Éjszakamerikának.
- 13-kán 1755 Mária Therésia és a' bajor választó fejedelem közt szerződés kötetik Münchenben. — 1806 Svédország kinyilatkoztatja, hogy az országgyűlési tanácskozásokban mind addig részt nem vesz, mig a' bitangolás és egoismus azokba befoly.

- Január' 14-kén 484. *Hunnerich* a' vandolok' királya Afrikában 4966 keresztényt kegyetlenül kivégeztet. — 1806 *Eugen*, olaszországi vicekirály, Napoleon' fogadott fja házasságra lép *Augusta Amália* bajor princznével. — Ezen napon két magyar király halt meg t. i. 1301 III *András*, az Árpádok' utolsója, és 1162 II *László*. Ugyan ezen napon halt meg 1742 *Halley Edmund*, ki Londonban születet 1656. Már fiatal korában elküldötte a' kormány sz. Ilona szigetére, hogy a' déli fél güm-bön vizsgálatokat tegyen a' hires csillagász. Calais és Páris közt észre-vevé visszatérte után azon nevezetes üstököst, melly azóta nevét viseli; erről megjövendölte, hogy 1761 meg fog jelenni, és az meg is történt; jövendölé eljövétét 1835-re is, és nagy bizonyossággal váratik, sokan rettegven lehetségeseknek de nem hihetőeknek látszó bal következeéseitől, minthogy nagyon közel fog jönni. Egyébiránt a' csillagászatban sok nagy érdemeket szerzett magának. Munkás fáradozásának leghasznosabb gyümölcse, *Csillagászai táblái*, mellyek halála után hét esztendővel jöttek ki.
- 15-kén 1776 Ausztriában eltörültetik a' kinzó vallatás. — 1793. XVI *Lajos* Franciaia király a' nép' szabadsága és a' köz bátorság ellen esküvéssel vádoltatik, 's ezen bün nyilvánosan rákiáltatik. — 1812. Franciaországban császári decretum adatik ki a' czékla-czukor készítés' előmozdítására.
- 16-kán 1556 V *Károly* császár átadja II *Filep*nek a' spanyol örökös statusokat. — 1746. Herceg *Lichtenstein* győzedelmet vesz a' francziákon és spanyolokon Piacenzánál *Maillebois* hadvezér alatt. 1476 születik *Melancthon Filep* professor, és *Luther*' reformator társa.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjivel és költségén.